

ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖZEL GEREKSİNİMLİ BİREYLERE YÖNELİK TUTUMLARININ ÖĞRETMENLİK BRANŞLARI VE CİNSİYETLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ: ANADOLU ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

**Dilara Ebru UÇAR, Günay YILDIZER, Caner ÖZBÖKE,
İlker YILMAZ, Serdar KOCAEKŞİ**

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, farklı branşlarda eğitim alan öğretmen adaylarının, özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarının, cinsiyet ve öğretmenlik eğitimi alınan bölüm değişkenleri açısından incelenmesidir. Araştırmada veri toplama aracı olarak, “Yetersizlikten Etkilenmiş Kişilere Yönelik Tutum Ölçeği – O Formu” kullanılmıştır. Verilerin analizi için, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve bağımsız gruplarda t-testleri kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre özel gereksinimli bireylere yönelik tutumun erkek öğretmen adayları lehine anlamlı şekilde kadın öğretmen adaylarından farklılaştığı görülmüştür ($p<0.05$). ANOVA test sonuçları da benzer şekilde farklı öğretmenlik eğitimi programlarında öğrenim gören öğretmen adaylarının özel gereksinimli kişilere yönelik tutumları arasında anlamlı farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur ($p<0.05$). Tanımlayıcı istatistik verileri Beden Eğitimi ve Resim-İş öğretmenlik programında öğrenim gören öğretmen adaylarının, özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarının normal gelişim gösteren bireylere yönelik tutumlarıyla oldukça benzer olduğunu göstermiştir. Sonuçlar, özel gereksinimli bireyleri tanımaya yönelik daha fazla ders içeren bölümlerdeki öğrencilerin bu bireylere yönelik tutumlarının normal gelişim gösteren bireylerden farklılaştığını göstermektedir. Öğretmen eğitim programlarının içeriğine özel gereksinimli bireylere yönelik kuramsal ve uygulamalı derslerin eklenmesi ve etkili şekilde uygulanması, olumlu tutum gelişimini desteklerken, özel gereksinimli bireylerin özel gereksinime ihtiyacı olmayan bireylerden farklılıklarının da anlaşılmasının önünü açarak, öğretmenlik uygulama sürecinin kalitesini artırabilir.

Anahtar kelimeler: Tutum, Öğretmen adayı, Özel gereksinimli bireyler.

EXAMINATION OF TEACHER CANDIDATES' ATTITUDES TOWARDS SPECIAL NEEDS INDIVIDUALS IN TERMS OF TEACHING BRANCHES AND GENDERS: THE CASE OF ANADOLU UNIVERSITY

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the attitudes of the prospective teachers towards disabled people in terms of their department and gender. “The Attitude Toward Disabilities Persons Scale” was used as data collection tool in the research. One-way analysis of variance (ANOVA) and independent samples t-test analysis were used to analyze the data. The results of the t-test revealed that the attitudes towards the special needs individuals of prospective male teachers was significantly different than prospective female teachers ($p<0.05$). ANOVA test results also revealed that there is a difference between the attitudes of the teacher candidates who were in different teaching programs ($p<0.05$). Descriptive statistics showed that the attitudes towards special needs individuals were similar to individuals without special needs among the teacher candidates who were educated in the Physical Education and Art Teacher Program. Prospective teachers, in the departments that have more courses to identify specific needs individuals, reported that disabled individuals were considerably different compared to normal individuals. The addition and effective application of theoretical and applied lessons in various teacher education departments may increase the quality of the teaching practice through the development of positive attitudes and understand the differences of the disabilities from the individuals who don't need special needs.

Key words: Attitude, Preservice teacher, Special needs individuals

GİRİŞ

Toplumun birer parçası olan engelli bireylerin, daha güncel bir ifade ile özel gereksinimli bireylerin nitelik ve nicelik açısından, özel gereksinime sahip olmayan bireyler gibi kaliteli bir eğitim görmesi, ileride bu bireylerin sosyal, psikolojik ve bilişsel açıdan karşılaşacakları güçlüklerin azaltılmasında büyük önem taşırken; bu bireylerin topluma entegrasyonları açısından da faydalı olacaktır. Eğitsel açıdan Türkiye’de önemli konulardan birisi, özel gereksinimli bireylerin her türden sınıf içerisine kaynaştırılmasıdır (MEB, 2000). “Her birey bir değerdir” söylemi, özel gereksinimli bireyleri ön plana çıkararak, eğitsel sistem içerisinde benzerlik ve farklılığı ile öğretimin bireyselleştirilmesi, bununla beraber eğitimin, öğrenci için nitelikli hâle getirilmesi yaklaşımını gündeme getirmiştir (Diken, 2017). Bu sürecin etkililiğinin artırılmasında, sınıf içerisindeki bireylerin de özel gereksinimli kişilere yönelik bakış açıları ve algıları oldukça önemlidir (Barr ve Baracchitta, 2008).

Demirtaş ve ark. (2011) tarafından yapılan çalışmada, öğretmenlerin yönlendirici rollerinin, eğitsel sürecin diğer bileşenlerinden daha farklı ve özel anlamları olduğu belirtilmiştir. Öğretmenlerin sınıf içerisindeki öncelikleri, eğitsel tutumları ve öğrencilerine yönelik bakış açıları sınıf içerisindeki uygulamalarını etkilemektedir (Rimm ve Sawyer, 2004). Özel eğitim çerçevesinden bakıldığında ise, öğretmenlerin özel gereksinimli öğrencileri algılama biçimleri ve onlara yönelik farkındalık düzeyleri ile tutumları öğrencilerin sınıf içerisine en iyi şekilde kaynaşması ve eğitsel süreçlerden en etkili şekilde istifade etmeleri için son derece kritiktir (Özbaba, 2000). Özel gereksinimli bireylere yönelik tutumun yüksek olması, psikolojik ve sosyal açıdan özel gereksinimli bireylerin, diğer bireylerce kabul edilmesi (Tsangaridou, 2006) ile medikal (Ryan ve Scior, 2014), sosyal (Winnick ve Porretta, 2016), mesleki (Tindall ve ark., 2015) ve eğitsel (Tabachnick ve Fidell, 2013) açıdan, etkili öğretim programları geliştirilmesinin de önünü açmaktadır. Öte yandan, tutumun olumsuz olması ise, özel gereksinimli bireylerin kabul görmemelerine ve ayrıma maruz kalmalarına neden olmaktadır (de Boer ve Munde, 2015).

Özel gereksinimli bireylere olumlu tutum gösteren sınıf öğretmenlerinin, öğrenme ortamlarını özel gereksinime ihtiyaç duyan öğrencilerine göre düzenlerken, dersi yürütme sürecini öğrenciye göre ayarlama, öğrenciyi kendine yakın oturarak ödüllendirme, öğrencilerin olumlu yönlerini ön plana çıkarma ve kaynaştırma öğrencisinin arkadaşları tarafından kabullenme sürecine yoğunlaştıkları belirtilmiştir (Esmer ve ark., 2017). Şahin ve Güldenoğlu (2013), Türkiye’de kaynaştırma ortamlarında görev alan eğitimcilerin, eğitsel süreçte yaşadıkları sorunların kaynaklarını; (I) eğitimcilerin çalıştıkları özel gereksinimli bireylere yönelik bilgi eksiklerinden, (II) yeterli bilgi ve donanımına sahip olmayan eğitimcilerde özel

gereksinimli bireylere yönelik olumsuz tutumların görülmesinden ve (III) olumsuz tutumların sonucunda yürütülen kaynaştırma eğitime yönelik beklentilerin düşmesi olarak belirtilmiştir (Şahin ve Güldenoğlu, 2013). Bu durum özel gereksinimi olan bireyin okul içerisindeki etkinlik ve eğitsel süreçlere katılımını da etkilemektedir.

Özel gereksinimli bireylerin, kaynaştırmadan en iyi şekilde faydalanmalarında, öğretmenlerin tutum gelişim sürecinin anlaşılması önem taşımaktadır. Ayrıca öğretmen bakış açısındaki ve inanışlarındaki yapısal şekillenmenin oldukça zor değişmesi, öğretmen inanışlarının, gelişim sürecinin önem ve değerini ortaya koymaktadır (Kagan,1992). Öğretmenlerin tutum gelişim sürecinde, öğretmenlik eğitim sürecinin çok önemli bir yeri olduğu düşünüldüğünde, bu süreç öğretmenlerin özel gereksinimli bireylere yönelik inanç, tutum ve algılarının incelenmesi için, özel bir süreç olarak görülebilir (Nash, 2003; Tsang, 2004). Özel gereksinimli bireylerle çalışacak öğretmen adaylarının, bu bireyler ile karşılaşmadan önce eğitilmesi, hazırlanması hem olumlu tutum hem de bu çocuklara yönelik doğru algıların geliştirmelerini sağlayabilir (Gürsel, 2006). Bu açıdan, öğretmen eğitimi süreci, öğretmen adaylarının öğretme deneyimi kazanmaları için, özel gereksinimli öğrencilerle bir araya gelerek, korku ve kaygılarının azalması, özgüvenlerinin artması ve özel gereksinimli çocuklarla iletişim becerilerinin geliştirilmesi yönünden etkili olmaktadır (Avramidis ve ark., 2000). Ancak her öğretmen eğitim programının içeriğinin farklı olması ve özel gereksinimli bireylere yönelik verilen hem kuramsal hem de uygulamalı eğitim olanaklarının farklılıkları nedeniyle özel eğitim üzerine standart bir yaklaşımın varlığından söz etmek mümkün değildir. Öğretmen adaylarının farklı öğretmenlik eğitim programları çerçevesinde yetiştirilmeleri, farklı eğitsel süreçleri deneyimlemeleri, tutum gelişimi açısından kritik olan bu süreçte, öğretmen adaylarının özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarını da şekillendirebilir. Bu çalışmanın amacı, farklı branşlarda eğitim alan öğretmen adaylarının, özel gereksinimli öğrencilere yönelik tutumlarının bölüm ve cinsiyet değişkenleri açısından incelenmesidir. Bu bağlamda bu çalışma aşağıda yer alan iki hipotezi test etmektedir;

H₀₁: Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü ve Eğitim Fakültesi Bölümlerindeki öğretmen adaylarının özel gereksinimlilere yönelik tutum puanları arasında anlamlı farklılık yoktur.

H₀₂: Kadın ve erkek öğretmen adaylarının özel gereksinimlilere yönelik tutum puanları arasında anlamlı farklılık yoktur.

YÖNTEM

Araştırma Deseni: Bu çalışmanın araştırma deseni, araştırmacıların ölçek yoluyla, katılımcıların belli bir konuya yönelik görüşlerini topladıkları ve bu görüşleri gruplar arasında karşılaştırmalarını sağlayan, niceliksel araştırma modellerinden, nedensel karşılaştırmadır (Fraenkel ve ark., 2012). Çalışmanın bağımsız değişkenleri katılımcıların öğretmenlik eğitimi aldıkları bölümler ve literatürde tutum konusunda önemli olarak gösterilen cinsiyettir. Bağımlı değişkeni ise, farklı branşlardaki öğretmen adaylarının, özel gereksinimli bireylere tipik gelişim gösteren bireylerden farklı tutum gösterip göstermeme durumlarıdır. Yapılan çalışma için Anadolu Üniversitesi Etik Kurulu'ndan izin alınmıştır (Protokol No. 18656).

Araştırma Grubu: Bu çalışma 2017-2018 eğitim döneminde, Anadolu Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği (BESÖ), İngilizce Öğretmenliği (İÖ), Resim-İş Öğretmenliği (RİÖ), Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik (PDR), İşitme Engelliler Öğretmenliği (İEÖ), Zihin Engelliler Öğretmenliği (ZEÖ), Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretimi (BÖTE), Matematik Öğretmenliği (MÖ) ve Sosyal Bilgiler Öğretmenliği (SBÖ) bölümleri dördüncü sınıflarında eğitim gören 118 kadın (Yaş: 22.70±1.47) ve 172 erkek (Yaş: 22.22±1.75) öğretmen adayı ile yürütülmüştür (Tablo 1). Katılımcıların seçiminde zaman, işgücü ve maddi imkânlar gibi sınırlılıklardan dolayı kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğu bu çalışmada, katılımcıların tamamı gönüllü katılım formunu imzalamışlardır.

Veri Toplama Araçları: Araştırmada kişisel bilgi formu ve “Yetersizlikten Etkilenmiş Kişilere Yönelik Tutum Ölçeği – O Formu”ndan (YEKYTÖ-O) oluşan veri toplama aracı kullanılmıştır. Araştırmacılar tarafından alan yazın taraması yapılarak oluşturulan kişisel bilgi formu; yaş, cinsiyet ve bölüm sorularından oluşmaktadır.

YEKYTÖ-O Formu, Yuker ve ark. (1970) tarafından geliştirilen bir ölçme aracıdır. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması, geçerlik ve güvenirlik çalışmaları Özyürek (2006) tarafından yapılmıştır. Ölçme aracı, özel gereksinimli bireylerin, özel gereksinimli olmayan bireylere ne kadar benzer tutum gösterdiklerini tespit etmektedir. Bu nedenle, bu çalışmanın tüm sonuçları, bu çerçevede tartışılmış ve yorumlanmıştır. Ölçek Tamamen Katılıyorum (+3), Katılıyorum (+2), Biraz Katılıyorum (+1), Biraz katılmıyorum (-1), Katılmıyorum (-2), Kesinlikle Katılmıyorum (-3) şeklinde puanlanan 6'lı Likert tipindedir. Bu şekliyle, ölçme aracı, katılımcıyı olumlu ya da olumsuz tepkide bulunmaya zorlamaktadır. Ölçekte toplam 20 madde bulunmaktadır (Örnek maddeler: “Özel gereksinimli kişilerin normal bir sosyal yaşamları olamaz”, “Özel gereksinimlilerden çok şey beklememek gerekir”) ve bu maddelerden 2, 5, 6, 11, 12 numaralı olanları ters puanlanmaktadır. Ölçekten elde edilen toplam puana 60 puan

eklenerek ölçek skoru pozitif değerlere dönüştürülmektedir ve ölçekten alınacak skor 0-120 arasında değişmektedir. Ölçme aracı tek bir alt boyuttan meydana gelmektedir. Ölçme aracından yüksek skor elde etmek özel gereksinimli bireylerin normal gelişim gösteren bireylerden farklı algılanmadıklarını ifade etmektedir (Gürsel, 2007).

Ölçme aracı kullanılarak daha önce yürütülen çalışmalarda ölçme aracının farklı öğretmenlik bölümlerinde öğrenim gören öğretmen adayları ve aynı yaş grubundaki üniversite öğrencileri için güvenilir olduğu ve Cronbach's Alpha değerlerinin 0.70-0.83 arasında değiştiği görülmektedir (Gürsel, 2007; Şahin ve Bekir, 2016). Bu çalışmada, ölçme aracına ait Cronbach's Alpha değeri 0.72 olarak bulunmuştur.

İstatiksel Analiz: Bu çalışmanın araştırma soruları kapsamında öğretmenlik programı ve cinsiyet bağımsız değişkenler olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda yürütülecek fark testlerini belirlemek için öncelikle normallik testleri yürütülmüştür ve Kolmogorov – Smirnov testine her bir bağımsız değişken için dağılımın normal olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle, öğretmenlik programının, özel gereksinimli kişilere yönelik tutum üzerinde bir fark oluşturup oluşturmadığını tespit etmek için tek yönlü varyans analizinin (ANOVA) yürütülmesi amaçlanmıştır. Levene testine göre, varyansların homojen dağılmadığı tespit edilmiştir, ($p=0.007$). Tabachnik ve Fidell (2013) karşılaştırılan grupların örneklem büyüklüklerinin birbirine yakın olması durumunda varyans homojenliği varsayımının ihlal edilebileceğini vurgulamışlardır. Bu çalışmada karşılaştırılan grupların örneklem ranjının 30-36 arasında değişmesinden dolayı, bu varsayım araştırmacıların önerisi doğrultusunda ihlal edilerek tek yönlü ANOVA uygulanmıştır. ANOVA test sonuçlarını açıklamak için ise, karşılaştırma testlerinden Games-Howell değerlendirilmiştir. Öte yandan dağılımın normal olmasından dolayı, cinsiyet değişkeni arasındaki farkların tespiti için ise, bağımsız gruplarda t-testi ile analiz gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR

Katılımcıların, özel gereksinimli bireylere yönelik tutum ortalama puanları, öğrenim görülen program ve cinsiyet değişkenlerine göre, Tablo 1'de gösterilmiştir. Buna göre, özel gereksinimli bireylere yönelik en yüksek tutum skorunu elde eden öğretmenlik programları sırasıyla, Beden Eğitimi ve Spor, Resim-İş ve Sosyal Bilgiler Öğretmenliği programlarıdır. Özel gereksinimli bireylere yönelik en düşük tutum skoruna sahip öğretmenlik programları ise, sırasıyla, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik (PDR), Zihinsel Engelliler ve İşitme Engelliler Öğretmenliği programlarıdır.

Tablo 1. Öğrenim görülen program ve cinsiyet değişkenlerine göre öğretmen adaylarının özel gereksinimli kişilere yönelik tutumları

	n	Kadın ($\bar{x} \pm SS$)	Erkek ($\bar{x} \pm SS$)	Toplam ($\bar{x} \pm SS$)
BESÖ	30	64.30±10.94	62.10±12.46	63.56±11.30
RİÖ	30	69.00±11.28	59.29± 9.51	63.50±11.25
SBÖ	33	53.58 ± 8.55	57.00± 8.81	55.24 ± 8.72
BÖTE	30	57.66±15.18	49.66±14.46	54.46±15.19
MÖ	34	52.11±11.00	53.44± 9.17	53.08 ± 9.45
İÖ	32	48.75±16.11	50.16±15.36	49.81±15.30
İEÖ	36	50.36±10.70	47.00±11.04	48.02±10.90
ZEÖ	31	45.88±16.75	40.54±11.80	42.09±13.36
PDR	34	47.23±16.86	37.14±12.31	41.00±14.83
Toplam	290	55.69±14.61	49.55±13.74	

Tek yönlü Anova test sonuçlarına göre, farklı öğretmenlik programlarında öğrenim gören öğretmen adaylarının, özel gereksinimli bireylere yönelik tutumları arasında anlamlı farklılık vardır, $F_{(8, 281)} = 13.26$, $p=0.000$ (Tablo 2). Bağımsız gruplarda t-testi sonuçlarına göre, kadın öğretmen adaylarının, özel gereksinimli bireylere yönelik tutum skorları, erkek öğretmen adaylarından anlamlı şekilde fazladır $t_{(288)}=3.64$, $p<0.05$, (Tablo 3).

Tablo 2. Öğrenim görülen program değişkenine göre yürütülen tek yönlü Anova testi sonuçları

	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar Arası	16425.43	8	2053.17	13.26	0.00
Gruplar İçi	43497.68	281	154.79		
Toplam	59923.11	289			

Tablo 3. Cinsiyet değişkenine göre yürütölen bağımsız gruplarda t-testi sonuçları

Grup	n	\bar{x}	Ss	t	p
Kadın	118	55.69	14.61	3.64	0.00
Erkek	172	49.55	13.74		

Anova sonuçlarının anlamlı derecede farklılık oluşturmasından dolayı yürütölen ikili eşleştirme testlerinden, Post-hoc Tukey testi ile anlamlı farklılıkların hangi gruplar arasında olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, BESÖ ve RİÖ programlarında öğrenim gören öğretmen adaylarının tutum skorları, diğer öğretmenlik gruplarına göre daha fazladır ($p<0.05$). SB öğretmen adaylarının tutum skorları, ZEÖ, PDR, İEÖ programlarında öğrenim gören adayların tutum skorlarına anlamlı biçimde daha yüksektir ($p<0.05$). BÖTE öğretmen adaylarının tutum skorlarının da, ZEÖ ve PDR öğretmenlik programında öğrenim gören öğretmen adaylarından anlamlı şekilde fazla olduğu görölmüştür ($p<0.05$). MÖ adaylarının tutum skorlarının, PDR ile ZEÖ öğretmen adaylarının tutum skorlarından anlamlı şekilde fazla olduğu görölmüştür ($p<0.05$). İÖ adaylarının tutum skorlarının, ZEÖ ve PDR öğretmen adaylarından anlamlı şekilde yüksek olduğu görölmüştür ($p<0.05$). ZEÖ öğretmen adaylarının tutum skorlarının İEÖ öğretmenlik programında öğrenim gören öğretmen adaylarından anlamlı derecede yüksek olduğu görölmüştür ($p<0.05$). PDR programında öğrenim gören öğretmen adayların da tutum puanlarının İEÖ öğretmen adaylarından anlamlı şekilde fazla olduğu görölmektedir ($p<0.05$).

TARTIŞMA

Bu araştırmada, farklı öğretmenlik programlarında öğrenim gören öğretmen adaylarının, özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarının belirlenmesi, farklı bölümlere ve cinsiyetlere göre kıyaslanması amaçlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre araştırmanın ilk hipotezi doğrulanmamıştır ve Beden Eğitimi ve Spor ile Resim-İş gibi özel becerileri kapsayan öğretim programlarında öğrenim gören öğretmen adaylarının, özel gereksinimli bireylere yönelik aldıkları tutum skorları, diğer öğretmenlik programlarından anlamlı derecede fazla olduğu tespit edilmiştir. İşitme Engelliler, Zihinsel Engelliler gibi özel eğitim alanına özgü ve PDR programlarında öğrenim gören öğretmen adaylarının ise diğer öğretmenlik programlarında öğrenim gören öğrencilere göre özel gereksinimli bireylere yönelik tutumları, özel gereksinimi olmayan bireylere göre anlamlı derecede farklıdır.

Öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarını etkileyen önemli değişkenlerden bir tanesi, akademik disiplinleri olarak görülebilir. Türkiye’de öğretmen adaylarının özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarının kıyaslandığı

çalışmalarda da, öğretmenlik branşının özel gereksinimli bireylere yönelik tutum üzerinde farklılaşmalara sebep olduğu raporlanmıştır (Alptekin ve Vural-Batık, 2013; Akyıldız, 2017). Bu araştırmanın aksine, alan yazında özel eğitim alanında uzmanlık alacak öğretmen adaylarının özel gereksinimli bireylere yönelik daha olumlu tutum geliştirdiklerini vurgulayan çalışmalar mevcuttur (Sarı ve Bozgeyikli, 2003, Alptekin ve Vural-Batık, 2013; Akyıldız, 2017; Mastropieri ve Scruggs, 2017). Bu araştırmaların en önemli özelliği ise, özel tutumu çok boyutlu bir yapıda araştırmış olmalarıdır. Bu durum, genel bir çerçevede özel gereksinimli bireylerin normal gelişim gösteren bireylere ne kadar benzediğini ölçmek yerine, öğretmen adaylarının eğitim ortamı, iletişim becerileri, çalışma hayatı, bağımsız davranışlar, öğrenci davranışları gibi özel durumlar ve ortamlar içerisinde değerlendirilmesine olanak sağlamıştır. Ayrıca bu değerlendirmelerin bir bölümünün kaynaştırma eğitimini de içermesi, sonuçlar üzerinde etkili olmuştur.

D'Alonzo ve ark. (1996) öğretmen eğitim programlarının içerisinde özel gereksinimli bireylere yönelik derslerin bulunmasının, öğretmenlerin bu bireylere ait özellikleri benimsemelerinde önemli olacağını belirtmişlerdir. Benzer şekilde, Smith ve Hilton (1997)'da öğretim programlarının özel gereksinimli bireylere yönelik dersler açısından zengin olmasının, öğretmen adaylarının bu bireylere yönelik bilgi birikiminin artmasını ve bu yolla öğretmenlik uygulaması sırasında eğitsel süreçlerin ve kaynaştırma sürecinin etkililiğinin artmasını sağlayacağına vurgu yapmıştır. Zihinsel Engelliler ve İşitme Engelliler Öğretmenliği bölümleri öğretim programlarının yapısı incelendiğinde, öğretmen adaylarının özel gereksinimli bireylere yönelik kaynaştırma ve destek, özel eğitim hizmetleri, bireysel farklar ve özel yaklaşımlar, zihinsel engelliler ve eğitim, işitme engelliler ve eğitim gibi birçok özel alan dersi aldığı görülmektedir. Bunun yanında ölçme değerlendirme, rehberlik ve öğretmenlik uygulaması gibi kuramsal ve uygulamalı derslerinde alana özgü olarak aktarılması, bu programlarda yer alan öğretmen adaylarının özel gereksinimli bireylere sahip olduğu temel özellikleri bilmelerine ve onların normal bireylerden farklılıklarını daha rahat anlamalarına neden olabilir. Özel gereksinimli bireyleri, özel gereksinimli olmayan bireylere göre en farklı algılayan grup olan PDR öğretmenliği programında öğrenim gören öğretmen adayları ise, bireyler arası farklılıkları konu alan öğrenme güçlükleri, üstün zekâlılar ve yeteneklilerde eğitim, özel eğitimde psikolojik danışma ve davranış bozuklukları gibi dersler ile eğitimde bireysel farklılıkların kuramsal yapısını öğrenmektedirler (YÖK, 2010). Allday ve ark., (2013), öğretmen gelişim programlarının özel gereksinimli bireylere yönelik eğitsel yaklaşımları kapsayan sınırlı sayıda ders içerdiğini ve bu derslerin özel gereksinim gruplarının ayrıştırılarak, farklı özel gereksinim gruplarına göre benimsenecek özel eğitsel yaklaşımları ortaya çıkarmada eksik yönleri

olduğunu vurgulamıştır. Buna karşın, özel gereksinimli bireyleri, tipik gelişim gösteren akranlarına benzer algılayan grup olan, Beden Eğitimi ve Spor öğretmenliği programında özel gereksinimli bireylere yönelik sadece iki dersin verildiği, Resim İş öğretmenliği programında ise özel gereksinimli bireylere yönelik herhangi bir dersin programda yer almadığı görülmektedir (YÖK, 2010). Alana özgü bir inceleme yapıldığında ise, özel gereksinimli bireyler için beden eğitimi ve spor derslerinin temel amacının, normal bireylerdeki benzer kazanımlara ulaşmak olduğu, programların bazı özel amaçlar dâhilinde özel gereksinimli bireyler için düzenlendiği belirtilmiştir (Werner, 2015). Bu durum da bu öğretmenlik grubunda bulunan katılımcıların, özel gereksinimli bireyleri normal gelişim gösteren bireylere benzer algılamalarına neden olmuş olabilir.

Öğretmen adaylarının özel gereksinimli bireylere yönelik bilgi birikiminin kuramsal anlamda derslerle desteklenmesi ve bu bireylerle çalışma fırsatı bularak deneyimler yaşamaları, bu bireylerin normal gelişim gösteren akranlarından farklı yönlerini anlamalarının önünü açabilir (Özyürek, 1977; Özyürek, 2006; Sharma ve ark., 2007; Tavil ve Özyürek, 2009). Benzer şekilde, Sarı ve Bozgeyikli (2003) çeşitli branşlardan öğretmen adayları arasında tutumun farklılaştığını raporladıkları çalışmalarında, özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarını etkileyen temel faktörlerin, bu bireylerle çalışma konusunda yeterli imkâna ve dolaylı olarak tecrübeye sahip olmamak ile bireylerin özel gereksinim grubuna özgü yeterli öğretim araç gereci konusunda bilgi eksikliği olduğunu belirtmişlerdir. Bu kapsamda farklı öğretmenlik programları çerçevesinde özel gereksinimli bireylere yönelik verilen derslerin yoğunluğu ve tecrübe düzeyi bu programlardaki öğrencilerin, özel gereksinimli bireylere yönelik tutumunu etkileyebilir. Öğretim programları çerçevesinden konu incelendiğinde, öğretmen adaylarının özel gereksinimli bireylere yönelik tutum ve bakış açılarını etkileyen bir diğer önemli değişkende onların özel gereksinimli bireylerle geçirdikleri süre ve onlarla çalışma imkânına sahip olmalarıdır. Bu açıdan, özel eğitim ağırlıklı ve bireysel farklılıkları konu alan programlarda yer alan öğretmen adaylarının özel gereksinimli bireylerin farklı yönlerini daha rahat anladığı söylenebilir.

Araştırmanın sonuçlarına göre, ikinci hipotez olan kadın ve erkek öğretmen adayları arasında özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarının aynı olması doğrulanmamıştır. Ulusal literatürde konuya ilişkin daha önce yürütülen araştırmalar benzer bulgulara ulaşılmıştır. Yaralı'nın (2015) çalışmasında özel gereksinimli bireylere yönelik tutumları arasında; “duyarlılık” alt boyutunda kadın öğretmen adayları lehine anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu görülmüş, bunun yanında “Beğeni” ve “Olumsuz Tutum” alt boyutları ile ölçeğin genelinde anlamlı bir farkın olmadığı görülerek, öğretmen adaylarının özel gereksinimli bireylere yönelik

genel tutumlarının cinsiyetlerine göre benzer olduğu vurgulanmıştır. Yaralı'nın (2015) yürüttüğü çalışmada ölçme aracının farklı psikometrik özelliklere sahip olması alt boyutlar özelinde de farklılığı ortaya koymasına olanak sağlamıştır. Kuzu (2011) ise, öğretmen adaylarının kaynaştırma eğitime yönelik tutumlarının incelediği çalışmasında, kaynaştırma eğitime yönelik tutum puanlarında, istatistiksel olarak kadın öğrenciler lehine anlamlı farklılık bulmuştur. Bir diğer çalışmada da kadın öğretmenlerin, erkek öğretmenlere göre özel gereksinimli bireylerin çalışma hayatına katılma ve eğitim alma konusunda tutumlarının daha olumlu olduğu ortaya konulmuştur (Akyıldız, 2017). Öğretmenlik alanı dışında yürütülen çalışmalardan birisi olan ve hemşire adayları ile yürütülen bir araştırmada da, kadınların erkeklere göre özel gereksinimli bireylere daha yüksek tutum gösterdikleri raporlanmıştır. Bu araştırmalarında elde ettikleri bulgular sonucunda, kadınların özel gereksinimlilere karşı daha duyarlı oldukları ve onların özel gereksinimlerine yönelik farkındalık geliştirdikleri söylenebilir. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (2009) bu durumu sosyolojik bir olgu olarak, kadınların üstlendiği annelik rolü ve bu rolün getirdiği bakım, şefkat, duyarlılık gibi özelliklere dayandırmaktadır. Bu özellikler kadın öğretmen adaylarının özel gereksinimlilere karşı farkındalıklarının artmasının önünü açmış olabilir.

SONUÇ

Sonuç olarak, ölçme aracının maddeleri incelendiğinde, ölçeği dolduran kişinin yüksek puan almasının bedensel yetersizliği olan bireye yönelik algısının normal bir bireye benzer olduğu, bu durumda pozitif tutumu temsil ettiği şeklinde yorumlanabilir (Stachura ve Garven, 2003). Bir başka ifade ile ölçme aracından yüksek puan alan öğretmen adayları, özel gereksinimli bireylerin yaşamlarını normal gelişim gösteren bireylere benzer şekilde sürdürebileceklerini ve benzer özelliklere sahip olduklarını düşünmektedirler. Literatürde aynı ölçme aracını kullanan araştırmaların, özel gereksinimli bireylere yönelik bakış açısı yerine tutum kavramını daha çok tercih ettikleri görülmektedir (Gürsel, 2007; Akbuğa ve Gürsel, 2007; Şahin ve Bekir, 2016). Sonuçlar, özel gereksinimli bireylerin özelliklerini öğretmen adaylarına aktarma amacı olan ve bu bireylerle etkileşime oldukça sık giren bölümlerdeki öğrencilerin, bu bireyleri normal bireylerden daha farklı algıladıklarını göstermektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde PDR, Zihinsel Engelliler ve İşitme Engelliler öğretmenliği bölümlerinde öğrenim gören öğretmen adaylarının, bireysel farklılıklar ve engel kavramına yönelik daha yoğun kuramsal eğitimden geçmeleri, onların özel gereksinimli bireylerin özelliklerini daha fazla kavramalarına ve onları aldıkları yoğun eğitimin bir sonucu olarak normal bireylerden daha farklı görmelerine neden olmuş olabilir. Çalışmaya dâhil edilen

öğretmen adaylarının sadece son sınıf olduğu düşünüldüğünde de, bu bölümlerde yer alan öğretmen adaylarının konu hakkında tecrübeli oldukları düşünülebilir. Bir başka açıdan değerlendirildiğinde ise, özel gereksinimli bireyleri normal bireylerden ayıran özelliklerin detaylıca öğretmenlerce kavranması onların benzerlik algısını olumsuz etkilemekle beraber, pedagojik yaklaşımların niteliğinin artmasına neden olabilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde ise, öğretmen eğitim programlarının içeriğine özel gereksinimli bireylere yönelik kuramsal ve uygulamalı derslerin eklenmesi ve etkili şekilde uygulanması, olumlu tutum gelişimini desteklerken, özel gereksinimli bireylerin, özel gereksinime ihtiyacı olmayan bireylerden farklılıklarının da anlaşılmasının önünü açarak, öğretmenlik uygulama sürecinin kalitesini arttırabilir.

KAYNAKLAR

1. Akbuğa B., & Gürsel F. (2007). Bilgilendirme yoluyla beden eğitimi spor yüksekokulu öğrencilerin engelli bireylere yönelik değişen tutumları. *Spormetre Beden Eğitim ve Spor Bilimleri Dergisi*, 5(1) 5-8.
2. Akyıldız, S. (2017). Öğretmen adaylarının engelli bireylere yönelik tutumlarının incelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 17 (39), 145-175.
3. Allday RA., Neilsen-Gatti, S., & Hudson, TM. (2013). Preparation for inclusion in teacher education pre-service curricula. *Teacher Education and Special Education*, 36(4), 298-311.
4. Alptekin S., & Batık, Ö. G. M. V. (2013). Özel eğitim bölümü öğrencilerinin yetersizlikten etkilenmiş kişilere yönelik tutumlarına özel eğitim dersinin etkisi/effect of special education course on department of special education students attitudes toward persons with disability. *e-International Journal of Educational Research*, 4(4).
5. Avramidis E., Bayliss P., & Burden R. (2000). A survey into mainstream teachers' attitudes towards the inclusion of children with special educational needs in the ordinary school in one local education authority. *Educational Psychology*, 20(2), 191-195.
6. Barr J.J., & Bracchitta K. (2008). Effects of contact with individuals with disabilities: positive attitudes and majoring in education. *The Journal of Psychology*, 142(3), 225–243.
7. D'Alonzo B.J., Giordano G., & Cross, T.L. (1996). Improving teachers' attitudes through teacher education toward the inclusion of students with disabilities into their classrooms. *The Teacher Educator*, 31(4), 304-312.
8. de Boer A.A., & Munde, V.S. (2015). Parental attitudes toward the inclusion of children with profound intellectual and multiple disabilities in general primary education in the Netherlands. *Journal of Special Education*, 49(3), 179–187.
9. Demirtaş H., Cömert M., & Özer, N. (2011). Öğretmen adaylarının öz yeterlik inançları ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları. *Eğitim ve Bilim*, 36(159), 96-111.
10. Diken H.İ. (2017). Özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim. *Pegem Akademi*, Ankara.

11. Esmer B., Yılmaz, E., & Güneş, A.M., Tarım, K., Delican, B. (2017). Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma öğrencilerinin eğitimine ilişkin deneyimleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(4), 1601-1618.
12. Fraenkel JR., Wallen, NE., & Hyun, HH. (2012): How to design and evaluate research in education (8th ed.). New York: McGraw-Hill.
13. Gürsel F. (2006). Engelliler için beden eğitimi ve spor dersinin öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarına etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 31(31), 67-73.
14. Gürsel F. (2007). Attitudes of physical education majors in turkey towards disability are changed by adaptive physical education training. *Perceptual and motor skills*, 104(1), 166-170.
15. Kagan D. M. (1992). Implication of research on teacher belief. *Educational Psychologist*, 27(1), 65-90.
16. Kuzu, S. (2011). Öğretmen adaylarının kaynaştırma eğitime yönelik tutumları ve öz duyarlılık düzeylerinin karşılaştırılması. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi.
17. Mastropieri M. A., & Scruggs, T. E. (2017). The inclusive classroom: Strategies for effective differentiated instruction. Pearson Higher (Çeviri Editörleri: Mustafa Şahin, Taner Altun). Ankara: Nobel yayınları.
18. Milli Eğitim Bakanlığı. (2000). Özel eğitim hakkında kanun hükmünde kararname ve özel eğitim hizmetleri yönetmeliği. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
19. Nash R. (2003). Inequality/difference in new zealand education: social reproduction and the cognitive habitus. *International Studies in Sociology of Education*, 13, 171-191.
20. Özbaba N. (2000). Okul öncesi eğitimcilerin ve ailelerin özel eğitime muhtaç çocuklar ile normal çocukların entegrasyonuna (kaynaştırılmasına) karşı tutumları. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
21. ÖZİDA (2009). Toplum özürüllüğü nasıl anlıyor: Temel araştırması. Ankara. Başbakanlık Özürüllüler İdaresi Başkanlığı.
22. Özyürek M. (1977). Effects of live, audio and print presentations of a discussion about physical disabilities on attitude modification toward disabled persons in Turkey. University of Northern Colorado, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
23. Özyürek, M. (2006). Engellilere yönelik tutumların değiştirilmesi. Ankara: Kök Yayıncılık.
24. Rimm K. S.E., & Sawyer B.E. (2004). Primary-grade teachers' self-efficacy beliefs, attitudes toward teaching, and discipline and teaching practice priorities in relation to the, responsive classroom" approach. *The Elementary School Journal*, 104 (4), 321-341.
25. Ryan T.A., & Scior K. (2014). Medical students' attitudes towards people with intellectual disabilities: a literature review. *Research in Developmental Disabilities*, 35 (10), 2316–2328.
26. Sarı H., & Bozgeyikli, H. (2003). Öğretmen adaylarının özel eğitime yönelik tutumlarının incelenmesi: karşılaştırmalı bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (9), 183-204.

27. Sharma U., Forlin, C., & Loreman, T. (2008). Impact of training on pre-service teachers' attitudes and concerns about inclusive education and sentiments about persons with disabilities. *Disability & Society*, 23(7), 773-785.
28. Smith J., & Hilton A. (1997). The preparation and training of the educational community for the inclusion of students with developmental disabilities: the MRDD position. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*, 32(1), 3-10.
29. Stachura K., & Garven, F. (2003). Comparison of occupational therapy and physiotherapy students' attitudes towards people with disabilities. *Physiotherapy*, 89(11), 653-664.
30. Şahin F., & Güldenoğlu B. (2013). Engelliler konusunda verilen eğitim programının engellilere yönelik tutumlar üzerindeki etkisi. *Amasya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Dergisi*. 2(1), 214-239.
31. Şahin H., & Bekir, H. (2016). Üniversite öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3, 767-779.
32. Tabachnick BG., & Fidell LS. (2013). *Using Multivariate Statistics (6th Edition)*. Boston: Allyn and Bacon.
33. Tavil Y. Z., & Özyürek, M. (2009). Gerçekçi bilgilendirme ve etkileşimde bulunmanın özel eğitim öğretmen adaylarının engelli kişilere yönelik tutumlarının değişmesine etkisi. *Ekev Akademi Dergisi*, 13(39), 265-276.
34. Tindall D., MacDonald W., & Carroll E., Moody B. (2015). Pre-service teachers' attitudes towards children with disabilities: An Irish perspective. *European Physical Education Review*, 21(2), 206–221.
35. Tsang HWH., Chan F., & Chan CCH. (2004). Factors influencing occupational therapy students' attitudes toward persons with disabilities: A conjoint analysis. *American Journal of Occupational Therapy*, 58(4), 426–434.
36. Tsangaridou N. (2006). Teachers' Beliefs. In Kirk D, Macdonald D, O'Sullivan M. (Eds.), *The Handbook of Physical Education*. 486-501.
37. Werner S., Peretz H., & Roth D. (2015). Israeli children's attitudes toward children with and without disabilities. *Early Childhood Research Quarterly* (33), 98–107.
38. Winnick J., & Porretta D. (Eds.). (2016). *Adapted physical education and sport*, 6E. Human Kinetics.
39. Yaralı Dilek, (2016). Öğretmen adaylarının özel eğitim derslerine yönelik tutumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (25), 56-76.
40. YÖK (2010). *Eğitim Fakültesi Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları*. Ankara.
41. Yuker H.E., Block J.R., & Young J.H. (1970). *The measurement of attitudes towards disabled persons*. Albertson, New York: Insurance Company of North America.